

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті окреслено сучасні підходи вітчизняних та зарубіжних вчених до розуміння сутності поняття "креативність"; психолого-педагогічні особливості розвитку творчої особистості дитини старшого дошкільного віку; визначено завдання креативного розвитку старших дошкільників в умовах сучасного дошкільного навчального закладу.

Ключові слова: індивідуальність, креативність, творча особистість, дитяча творчість, креативний розвиток, старший дошкільний вік.

Сьогодні стає все більш очевидним, що ефективність сучасного суспільства базується не просто на знаннях, а на інтелекті та творчості людей. Зростають вимоги до таких якостей особистості, як відкритість новому досвіду, вміння знаходити рішення у нестандартних ситуаціях, творче ставлення до дійсності. Тому оптимізувати навчально-виховний процес, зробити його більш досконалим та універсальним у контексті формування творчо мислячої особистості, здатної до успішної самореалізації у соціальному житті, покликана саме креативна освіта.

Творчість визначається найчастіше за її продуктом – створенням нового. Дослідження творчості та креативності особистості здійснювали відомі психологи, а саме: К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, , Д. Богоявленська, Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Запорожець, Г. Костюк, Р. Немов, Я. Пономарьов, В. Роменець, С. Рубінштейн та інші. На їхню думку, креативність характеризується наявністю таких рис особистості, як творчий потенціал, ініціативність, творча активність, імпровізаційність, творча спрямованість. Ці риси визначають індивідуальність особистості, уможлиблюють її оптимальну інтеграцію в соціум. Добре вивченими є окремі складові креативності як особистісної якості, що виявляються у діяльності дитини. Сучасна наука розглядає креативність як цілісний особистісний феномен.

Труднощі у визначенні поняття пов'язані з відсутністю безпосередньо операціонального, психологічного наповнення творчості, зазначає Д. Богоявленська [1, с.35].

У дослідженнях природи творчості Я. Пономарьов [7] виділяє три підходи. За першим підходом творчість розглядається як діяльність людини, що створює нові та суспільно значущі цінності у галузі мистецтва, техніки, науки, практики. Другий підхід пов'язує творчість з особистістю, її діяльністю, спрямованою на самовираження і самоактуалізацію. Відповідно третього підходу досліджується творчість у процесі розв'язання задач.

Досліджуючи сутність поняття "креативність", зарубіжні вчені дійшли висновку, що креативність – це сукупність особливостей психіки, що забезпечує продуктивні перетворення у діяльності людини (Д. Гілфорд, Е. Еріксон, К. Роджерс, Е. Торренс, Д. Треффінгер, Е. Фромм та ін.). Як суб'єктивна детермінація творчості креативність реалізується у процесі творчості, а як об'єктивна детермінація – формується залежно від умов, у яких вона відбувається.

Креативність часто пов'язується з поняттям «дивергентне мислення», що запропоноване Дж. Гілфордом [3]. Психолог визначав дивергентне мислення як здатність мислити у різних напрямках, висувати безліч рівноцінних правильних розв'язань однієї проблеми. Дж. Гілфорд виділяв такі параметри дивергентного мислення, як швидкість, оригінальність та гнучкість. Однак учений підкреслював відмінність дивергентного та креативного мислення. Останнє, на думку вченого, вимагає здатності виділити проблему, переосмислити її, вийти за типові рамки вирішення проблеми та запропонувати оригінальне рішення. Дослідник, таким чином, говорив не лише про відповідність творчого мислення як пізнавального процесу певним критеріям, а й про можливість застосування творчого мислення для розв'язання конкретних проблем.

Метою статті є теоретичний аналіз та характеристика чинників розвитку творчої особистості старшого дошкільника в умовах сучасного дошкільного навчального закладу.

Старший дошкільний вік, як відомо, є сенситивним періодом розвитку психічних процесів, періодом бурхливого розвитку фантазії, творчої уяви. Тому для забезпечення майбутньої реалізації потенціалу кожної дитини важливо приділити увагу розкриттю творчих можливостей саме у цьому віці.

У дошкільному віці відбувається початкове становлення індивідуальності особистості. Максимальні прояви індивідуальності спостерігаються у процесі творчості (Д. Богоявленська, Л. Виготський, В. Кузьменко, Я. Пономарьов, Ю. Приходько). Дитині цікаво пізнавати світ, створювати власні деталі, які органічно доповнюють і прикрашають навколишню дійсність.

У дитини старшого дошкільного віку продовжують розвиватися пізнавальні процеси. Поряд з наочно-образним з'являється словесно-логічне мислення, збагачується увага, вона набуває стійкості та довільності, відбувається перехід від мимовільного до довільного запам'ятовування інформації, зростає образність уяви, її цілеспрямованість. Спостерігається процес становлення вольових якостей особистості. Саме у цьому віці дослідники відмічають пошкваллення процесів творення дитиною знаків та символів. У старшого дошкільника активно розвивається творча уява, дитина накопичує досвід взаємодії з довкіллям у його фізичних та соціальних аспектах.

Л. Виготський вважав, що основою творчої діяльності та уяви є рекомбінація життєвого досвіду [3]. Кінцевим результатом процесу творчості є створення об'єктивно або суб'єктивно нового. Об'єктивною може бути новизна творчого продукту у контексті культурно-історичного розвитку людства. Суб'єктивна новизна залежить від індивідуальних особливостей сприйняття людини: результат є новим для творця, але вже відомим чи створеним іншими. Особливим це явище є для дитячої діяльності. Недостатня кількість власного досвіду та обмеженість знань можуть бути причиною сприйняття дитиною результату своєї діяльності як нового.

Важливим складником креативності є такий психічний процес як уява, сутність якого полягає у створенні образів на основі попереднього досвіду суб'єкта. Л. Виготський вважав, що основою творчої діяльності та уяви є

рекомбінація життєвого досвіду. Психолог виділяв два види діяльності людини: 1) репродуктивну, що полягає у відтворенні відомих прийомів поведінки та вражень, що запам'яталися; 2) комбінуючу (або творчу) діяльність, якою виступає уява. Як зазначає дослідник, все створене уявою завжди будується з елементів, що запозичені з дійсності та утримуються у минулому досвіді людини. Тому педагогічним завданням, на його думку, є розширення досвіду дитини, що є матеріалом для розвитку фантазії [3, с. 3–11].

Творча активність з'являється у дітей як наслідок впливу креативогенних (сприятливих) факторів, які супроводжують її діяльність ще змалку. Щодо мислення як творчості, то воно виникає, коли людина потрапляє у проблемно-конфліктну ситуацію. Я. Пономарьов зазначає, що експериментальне моделювання таких ситуацій є одним зі способів творчого мислення людини. Процес творчого мислення здійснюється за умов його самоорганізації, джерелом якої є пізнавальна активність особистості як цілісного "Я", що саморозвивається [6]. "Я" спонукається до саморозвитку під час розв'язання творчих завдань на основі подолання особистісних конфліктів, які виникають у зв'язку із неможливістю безпосереднього їх вирішення і потребують активної особистісної самоперебудови. Відбувається певне переосмислення як спосіб активного втілення "Я" у проблемно-конфліктній ситуації. Це визначає самозміну й саморозвиток суб'єкта, що трактує переосмислення як рефлексію [6].

Розглядаючи саморозвиток дитячого мислення, М. Подд'яков зауважує, що в основі такого саморуху лежить внутрішнє протиріччя, яке полягає в тому, що кожен наступний етап мислення дитини, з одного боку, щось пояснює, а з іншого, дозволяє виявити маловідомі сторони об'єкта, що пізнається, сформулювати з цього приводу нові запитання [5].

З огляду на це, в дитячому експериментуванні достатньо чітко можна прослідкувати процес саморуху мислення дошкільника. У процесі такого особливого виду діяльності дитина виявляє складніші приховані зв'язки і взаємозалежності між предметами та явищами навколишньої дійсності. Нові

знання сприяють формулюванню нових цілей для здійснення більш значних перетворень, що у результаті призводить до відкриття.

Дитяча творчість, за твердженням багатьох дослідників, відзначається своєрідністю – характеризується як "творчість для себе". Особливістю цієї творчості є те, що дитина у творчій праці самовдосконалюється, змінюється на краще, здобуває нові знання, набуває вмінь й навичок, отримує життєвий досвід (Н. Ветлугіна, Г. Костюк, В. Кудрявцев, В. Юркевич). Поступово ця "творчість для себе" починає слугувати іншим. Тобто дитина, пізнаючи себе, починає розуміти навколишній світ, застосовувати набуте раніше, удосконалювати довкілля, творити красу.

На заняттях і у повсякденному житті дошкільники перебувають у стані творчості, тобто створюють оригінальні продукти своєї діяльності – малюнки, вироби з глини, пластиліну, паперу, конструкції з будівельного матеріалу, добирають рими до слів, складають вірші. Але новизна цих витворів є суто суб'єктивною. Це вкотре вказує на відмінність дитячої творчості від дорослої [8].

У дослідженнях психологів (В.Кузьменко, О.Проскура, Г.Урунтаєва та ін.) доведено, що пригадування дітьми подій недалекого минулого та прогнозування майбутнього виводить дошкільника за межі ситуації, у якій він знаходиться, допомагає оцінити власні вчинки та їх значущість і перспективність у подальшому житті. У процесі таких ситуацій діти починають усвідомлювати, що життя людини складається зі взаємопов'язаних подій, які можливо заздалегідь спланувати і самотужки змінювати. На основі прогнозування індивідуально значущих подій дошкільники вчаться оцінювати власні вчинки у часовому вимірі, усвідомлюють значення власної поведінки та її вплив на життєві процеси, винаходять нові моделі поведінки, стилі спілкування, способи вирішення проблемних ситуацій для покращення життя в цілому.

Отже, здатність дошкільників до наочного просторового моделювання є важливим чинником активізації процесу розв'язання творчих і винахідницьких завдань, проблемних ситуацій, допомагає розвинути самоконтроль.

Особливістю розвитку просторового моделювання є те, що дорослий спочатку самостійно розробляє моделі, ознайомлює з ними дошкільників, а потім пропонує перейти до самостійного моделювання. Важливо, щоб моделі, створені дітьми, мали практичне застосування у повсякденному житті. Для цього варто застосовувати спеціальні ситуації, за допомогою яких з'являється можливість для поетапного розвитку здатності дітей до просторового моделювання, створення метафоричних образів, наприклад, порівняння улюблених літературних персонажів з певними образами (квіткою, хмаринкою, грозою, деревом тощо) або обговорення та моделювання стосунків (відбувається на основі усвідомлення причинно-наслідкових взаємозв'язків між окремими вчинками персонажів літературних творів, аналізу характеру їхніх стосунків. Діти здатні зображувати сцени з життя окремих персонажів; при цьому фокусувати свою увагу на їхньому розташуванні один відносно іншого).

На думку багатьох дослідників, для покращення диференційованого сприйняття дітьми предметів та явищ навколишнього середовища доцільно застосовувати спостереження [4; 7; 8]. За допомогою спостереження у дітей формуються власні судження, більш розгорнені уявлення про взаємозалежності явищ навколишньої дійсності, розвивається здатність розрізняти особливості предметів, визначати їх якості та властивості, причинно-наслідкові зв'язки, що, у свою чергу, сприяє формуванню впевненості дошкільника у власних силах і діях, викликає почуття задоволення, посилює переконання, підвищує самооцінку. Це сприяє спонтанному вияву творчості дошкільника.

Таким чином, спираючись на дослідження психолога В. Кузьменко, варто застосовувати систему спостережень, які сприяють розвитку творчої особистості дитини дошкільного віку. До них відносяться:

– *розпізнавальні спостереження* (сприяють нагромадженню уявлень про властивості предметів і явищ навколишньої дійсності на основі сенсорних дій та обстеження);

– *відтворювальні спостереження* (сенсорні дії звужуються, пріоритет набувають розумові);

– *спостереження, ініційовані дорослим* (вихователь визначає мету й завдання спостереження на основі знань про навколишнє середовище, здобутих дітьми під час занять);

– *спостереження, ініційовані дітьми* (дитина самостійно визначає зміст спостереження та його об'єкт; в основі такої діяльності – події, які справили на неї найбільше враження) [4].

Такі спостереження активізують процеси мислення дитини, ініціативність, прояви спонтанності, евристичності та самостійності.

Креативність є характеристикою творчої особистості, яка виявляє винахідливість, нестандартність, оригінальність мислення і сприйняття, фантазію, інтуїцію, здатність вирішення проблем неординарними способами. Вчені підкреслюють, що головне в креативності, це потенційна схильність до різнобічного мислення, відчуття і діяння. Саме це дає можливість творчій особистості все робити по-своєму і бути впевненим у правильності сподіяного. Впевненість у собі, віра у свої можливості у креативних особистостей закладена від народження, але за негативних умов виховання може руйнуватися, поступово зникаючи.

На розвиток креативності особистості спрямовано один із напрямів розвитку педагогічної науки – креативна педагогіка як система діяльності, що проектується в певних дидактичних засобах, методиках і технологіях. Креативна педагогіка спрямовується на формування в особистості стійких компонентів креативного (творчого, нестандартного) стилю мислення і поведінки (Я. Пономарьов). Психологи стверджують, що креативні здібності можна розвинути у будь-якої людини, незалежно від рівня її інтелектуального розвитку, тим більше, що креативність як спосіб нестандартного мислення,

сприйняття і поведінки властивий кожній дитині. Тому важливо надати можливість цій якості розвинутися, а не увігнати її у межі стандартного мислення і стереотипної поведінки. В. Кудрявцев, М. Веракса підкреслюють необхідність у розвитку креативності дитини орієнтуватися на властивості особистості, спиратися на природні здібності конкретної дитини, розвивати цілісну сукупність особистісних якостей через креативне середовище. Насичене різноманітними матеріалами для творчості, збагачене можливостями для творчого самовираження і комунікації таке середовище здатне, за умови правильної організації, розбудити, активізувати внутрішні сили і можливості, розкрити приховані здібності, спираючись на сильні сторони особистості.

Отже, провідним принципом реалізації завдання розвитку креативності в освітньому середовищі дошкільного закладу є принцип пріоритету спільної розвивальної діяльності дорослих і дітей, яку характеризує взаємопроникнення у світ дітей і дорослих, прагнення до розуміння й підтримки. Творча діяльність виступає засобом комунікації дитини з дорослими та однолітками, має надзвичайний виховний вплив на формування особистості дитини і дорослої людини.

Науковці виділяють такі параметри прояву креативності в мисленнєвій діяльності, як швидкість знаходження адекватного розв'язання проблеми або творчого завдання, оригінальність, несхожість власного способу творчої дії, що пропонує особистість, на інші способи та гнучкість мислення, що виявляється в готовності до багатоваріантного вирішення проблеми (Е. Торренс).

До педагогічних умов формування креативності дитини старшого дошкільного віку науковці відносять:

- достатній рівень зацікавленості дітей вирішенням творчих завдань;
- ціннісне ставлення до творчого процесу, творчого характеру діяльності, що не лише декларується, а й упроваджується в сім'ї;
- проблематизованість освітнього простору дошкільного навчального закладу, що спонукає дітей до творчого вирішення різноманітних проблем як на заняттях, так і поза ними;

- ручна умілість, обізнаність, досвідченість, що забезпечують дитині можливість у різний спосіб творчо самовиражатися;
- можливості практикувати в освітньому середовищі дошкільного закладу свою творчу активність.

Система педагогічних впливів з метою формування креативності реалізовується в ігровій, комунікативній, предметно-перетворювальній (трудовій) та навчальній діяльності на заняттях і в самостійній художній діяльності. Тематика занять повинна відповідати актуальному рівню розвитку дітей – завдання мають бути доступні дитині, проте доцільно створювати проблемні ситуації, щоб їх дитина мала творчо вирішити.

Таким чином, важливими чинниками розвитку творчої особистості дитини старшого дошкільного віку визначаємо такі: наявність сприятливого психологічного клімату в дошкільному навчальному закладі та в родині (атмосфери визнання, поваги, свободи), необхідного обладнання і матеріалів для творчості, соціально-емоційних (відчуття захищеності, безпеки) і розвивально-інтелектуальних (завдань творчого характеру) компонентів.

Дотримання педагогічними працівниками програмових завдань щодо креативного розвитку дошкільників, прояв власної творчості та педагогічної майстерності сприятимуть комплексному вирішенню питання розвитку творчої особистості дитини старшого дошкільного віку.

Література

1. Богоявленская Д.Б. Психология творческих способностей / Д.Б.Богоявленская. – М.: Академия, 2002. – 320 с.
2. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте: Психол. очерк; Кн. Для учителя. – 3-е изд. –М.: Просвещение, 1991. – 93 с.
3. Гилфорд Дж. Три стороны интеллекта / [Дж. Гилфорд ; пер. с англ.] // Психология мышления. – М. : Прогресс, 1969. – 531 с.
4. Кузьменко В. У. Розвиток індивідуальності дитини 3-7 років : монографія / В. У. Кузьменко. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. – 354 с.
5. Поддьяков Н. Н. Проблемы обучения и развития творчества дошкольников / Н. Н. Поддьяков, А. Н. Поддьяков. – Новгород, 1999. – 39 с.
6. Психология творчества / под ред. Я. А. Пономарева. – М. : Педагогика, 1990. – 224 с.
7. Пономарев Я.А. Перспективы развития психологии творчества // Психология творчества: школа Я.А.Пономарева / Под ред. Д.В.Ушакова. – М.: Институт психологии РАН, 2006. – С.145–276.

8. Художественное творчество в детском саду / под ред. Н. А. Ветлугиной. – М. Просвещение, 1974. – 170 с.

В статье освещены современные подходы отечественных и зарубежных ученых к пониманию сущности понятия "креативность"; психолого-педагогические особенности развития творческой личности ребенка старшего дошкольного возраста; определены задания креативного развития старших дошкольников в условиях современного дошкольного учебного заведения.

Ключевые слова: индивидуальность, креативность, творческая личность, детское творчество, креативное развитие, старший дошкольный возраст.

V.V. Marshitska, H.V. Orlova

Theoretical Bases of Creativity Formation in Children of Senior Preschool Age

The Institute of Problems on Education of the National academy of pedagogical sciences of Ukraine (9 Berlynskoho Str., Kyiv, Ukraine).

The article outlines contemporary approaches of domestic and foreign scientists to understanding the essence of the "creativity" concept; psychological and educational features of creative personality development in senior preschoolers. Tasks of creative development of senior preschoolers in the modern kindergarten are defined.

Creativity is a characteristic of the creative personality that detects non-standardness, originality of thought, imagination. Senior preschool age is a sensitive period of development of mental processes, including fantasy and imagination. To ensure the future potential of each child, it is important to pay attention to the disclosure of creative possibilities of children in this age.

Development of creativity in pre-school educational environment is promoted joint developmental activities of adults and children. The authors define such important factors of creative development of preschoolers as favorable psychological climate in the educational establishment and in family, the necessary equipment and materials for creative, social, emotional and intellectual developmental components.

Keywords: *individuality, creativity, creative personality, children arts, creative development, a senior preschool age.*

References

1. Bogoyavlenskaya D.B. (2002). *Psikhologiya tvorcheskikh sposobnostey* [The psychology of creative abilities]. Moscow: Akademiya.
2. Vygotsky L.S. (1991). *Voobrazhenie i tvorchestvo v detskom vozraste* [Imagination and creativity in childhood]. Moscow: Prosveshchenie.
3. Gilford Dzh. (1969). *Tri storony intellekta* [Three sides of intellect]. Moscow: Progress.
4. Kuz'menko V. U. *Rozvytok indyvidual'nosti dytyny 3-7 rokiv* [Development of individuality of the child 3-7 years old] (2005). Kyiv: NPU imeni M.P. Drahomanova.
5. Poddjyakov N. N. (1999). *Problemy obucheniya i razvitiya tvorchestva doshkol'nikov* [Problems of education and development of creativity in preschool children]. Novgorod.
6. *Psikhologiya tvorchestva* [The psychology of creativity] (1990). Edited by Ya. A. Ponomarev. Moscow: Pedagogika.
7. Ponomarev Ya.A. (2006). *Perspektivy razvitiya psikhologii tvorchestva* [Prospects of development of the psychology of creativity]. Moscow: Institut psikhologii RAN, 145–276.
8. *Khudozhestvennoe tvorchestvo v detskom sadu* [Artistic creativity in the kindergarten] (1974). Edited by N. A. Vetlugina. Moscow: Prosveshchenie.

Маршицька Вікторія В'ячеславівна, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник лабораторії дошкільної освіти і виховання Інституту проблем виховання НАПН України

Орлова Ганна Вікторівна, молодший науковий співробітник лабораторії дошкільної освіти і виховання Інституту проблем виховання НАПН України

Marshytska Victoria Vyacheslavivna, Ph.D., senior researcher at the Laboratory of preschool education and upbringing of the Institute of Education NAPS of Ukraine.

Orlova Hanna Viktorivna, junior research associate, Laboratory of preschool education and upbringing of the Institute of Education NAPS of Ukraine.